אֲבָל לְהַחֲיוֹת אֲפִילּוּ מֵעַל מִזְבְּחִי, שאם יודע ללמד זכות על אדם שנידון בבית דין ליהרג, צריך להפסיק באמצע העבודה וללכת לבית דין (רש"י), למרות שאין כהן אחר שיכול להמשיך את העבודה במקומו (הערות הגרי"ש אלישיב), והיינו באופן שבית הדין דנוהו להוציאו להורג, והם אינם יודעים שיש לו לימוד זכות, ולכן חייב להפסיק ולהודיע להם, שאילו באופן שבית הדין יודע שיש לו לימוד זכות, הפסקת העבודה אינה פיקוח נפש, שיוכלו להמתין עד שיסיים את העבודה וישמעו את דבריו (תוס' רא"ש).

וּמַה מִּילָה וְכוּ' דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת וְכוּ'. שהמילה היא תיקון של אחד האיברים, שיש בזה בחינה של פיקוח נפש, שלא יתחייב כרת (ראה רש"י ונשמת אדם ב-ג סח, א), ושלא יסתכן [כפי שמצינו שהמלאך רצה להרוג את בנו בכורו של משה שלא מלוהו] (רבנו חננאל). ויש שפירשו הקל וחומר, שהמילה אינה אלא לקיום מצוה יחידית באיבר אחד, ומכל מקום דוחה את השבת, קל וחומר לפיקוח נפש שהוא לקיום כל המצוות, שלכשינצל מהסכנה ישמור ויעשה את כל המצוות (רשב"א וריטב"א שבת קלב, א).

וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת אְמְרָה תּוֹרָה חָלֵל עָלָיו שַׁבָּת אַחַת כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמֹר שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה – כפי שנדרש מהמשך הכתוב 'לעשות את השבת', שישמרו בני ישראל את השבת כדי 'לעשות את השבת', ששמירת שבת זו תביא לשמירת שבתות אחרות (ראה רש"י ותוספת יום הכיפורים ורש"ש), ולאו דוקא עבור 'שבתות הרבה', שהרי מחללים שבת גם עבור 'חיי שעה' באופן שלא יוכל לשמור את השבת הבאה, אלא הכוונה שיוכל לקיים כמה מצוות (תוספת יום הכיפורים), ובשעה אחת של חיים יכול אדם לחזור תשובה ולהתוודות על כל חטאיו (מאירי לעיל ע"א), אך אם לא יוכל לקיים כלל מצוות, או שהוא חרש שוטה וקטן הפטורים מהמצוות, אין מקור לפי דעה זו שמחללים את השבת (ראה ביאה"ל שכט, ד).

וָחַי בָּהֶם וְלֹא שֶׁיָּמוּת בָּהֶם. שלמרות שהאונקלוס תרגם 'לחיי עלמא', היינו לחיי העולם הבא [וכן הובא בפי' רש"י שם], אין מקרא יוצא מדי פשוטו, שהכוונה היא לחיים בעולם הזה, אלא כוונתו שנרמזו כאן גם חיי העולם הבא (רד"ק יחזקאל יח, ו). ויש שכתב, שהדבר תלוי במחלוקת תנאים האם 'וחי בהם' נאמר על העולם הזה או על העולם הבא (ראה מלבי"ם ויקרא יח, ה).

וְכוּלְּהוּ אֲשְׁכְּחָן וְדַאי סָפֵק מְנָא לָן – שגם על שאר הטעמים, כגון הטעם ש'מוטב שיחללו עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה' ניתן לשאול שלא מצינו אלא באופן שבודאי ישמור שבתות הרבה (רש"י), אכן לאחר הלימוד מהכתוב 'וחי בהם' שמחללים שבת אפילו על ספק, יש בכך גילוי מילתא גם לסברת 'מוטב שיחללו' וכו', שמחללים שבת גם באופן של ספק, ומטעם זה מחללים שבת בשביל להציל אדם מספק שמד, שאף שאין זו הצלת חיים השייכת לדין 'וחי בהם', הרי שייכת כאן סברת 'מוטב שיחללו' וכו', שעל ידי הצלתו מהשמד יזכה לשמור שבתות הרבה, וכן מחללים שבת עבור ספק הצלה של עובר, אף שלא שייך בו סברת 'וחי בהם' [כיון שכעת אינו חי, ואין כאן מסירת חיים עבור קיום התורה] (ראה שו"ע הרב או"ח קונטרס אחרון שו).

וְדִשְׁמוּאֵל וַדַּאי לֵית לֵיהּ פִּירְכָא, שהטעם לחלל שבת לפיקוח נפש נלמד מהכתוב 'וחי בהם', ואין הדבר תלוי בטעם שמוטב שישמור שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ולכן מחללים שבת אפילו באופן שידוע לנו שלא ישמור שבתות מחמת אונס, כגון שהוא 'תינוק שנשבה' (רעק"א), וגם עבור חיי קטן, למרות שאינו חייב במצוות, וגם באופן שבודאי לא יאריך ימים ולא יזכה לשמור שבתות, וכן עבור חרש ושוטה הפטורים מכל המצוות [שהרי אפילו מי שהורגם, חייב מיתה, וגם עליהם נאמר 'לא תעמוד על דם רעך'. וראה בביאורנו לעיל (ע"א ד"ה כי איתמר דשמואל)] (ביאה"ל שכט, ד). ■ וכך נפסק להלכה, שמחללים שבת אפילו בספק פיקוח נפש [וגם כשמצטרפים כמה ספקות] (שו"ע או"ח שכט, ג), וגם על הצלת עובר (ראה ביאה"ל שם, ז). וכן מחללים שבת בשביל להציל אדם שאונסים אותו להמיר דתו (ראה שו"ע שם שו, יד, ומשנ"ב שם).

מְשָׁנָה. חַטָּאת וְאָשָׁם וַדַּאי מְכַפְּרִין יחד עם התשובה, ולא הזכיר זאת התנא [כדרך שהזכיר להלן על מיתה ויום הכיפורים], שמסתמא המביא קרבן התחרט על החטא, שאם לא כן לא היה מביא קרבן (רש"י, ע"פ הרע"ב), אך ללא תשובה, אין חטאת ואשם מכפרים (שבועות יג, א), שנאמר בחטאת 'והתוודה אשר חטא עליה', ונאמר באשם 'והתוודו את חטאתם' (רש"י שם), שחיוב התשובה הוא בין על עבירה במזיד ובין על עבירה בשוגג (רמב"ם תשובה א, א), שמצינו בתורה שהשוגג נקרא 'חוטא', משום שאם היה חרד ביותר לא היה נכשל בשגגה (רמב"ן שער הגמול, בביאור הטעם שהחוטא בשגגה צריך להביא קרבן, וראה שם טעם נוסף לחיוב קרבן, שכל דבר האסור מלכלך ומטמא את הנפש). וגם בזמן הזה, העובר בשוגג על עבירה שחייבים עליה קרבן, חייב לשוב בתשובה ולבקש תחנונים על הסליחה, ולהאנח במרירות לב ולדאוג ולפחד, כי אלה מעיקרי הכפרה, ויעסוק תמיד בפרשת חטאת, ויועיל הרבה בדבר ויתכפר לו מעין כפרת חטאת (שערי תשובה לרבינו יונה ד, יד, וראה שו"ע או"ח שלד, כו ומשנ"ב שם, סדר כפרה לעובר על חטא בשגגה).

מֵיתָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפְּרִין עִם הַתְּשׁוּבָה – כלומר, מיתה עם התשובה, או יום הכיפורים עם התשובה (גבורת ארי), וגם בזמן הזה שאין בית המקדש קיים, עיצומו של יום הכיפורים מכפר לשבים, אף ללא שעיר המשתלח (רמב"ם תשובה א, ג), והחוטא שהתחייב תעניות לכפרה ועבר עליו יום הכיפורים, והתענית קשה עליו, יכול לסמוך על דעת הסוברים שנפטר מחיובו (ביאה"ל תקסח, ה).

תּוֹלֶה עַד שֶׁיָּבֹא יוֹם הַכִּפּוּרִים וִיכַפֵּר, ומכל מקום, התשובה הגמורה מכפרת בכל עת, שאין הפרגוד ננעל בפני התשובה, אלא שהתשובה ביום הכיפורים שלימה יותר משאר כל הזמנים (מאירי).

גְּמָרָא. חַיָּיבֵי חַטָּאוֹת וַאֲשָׁמוֹת וַדַּאִין שֶׁעָבַר עֲלֵיהֶן יוֹם הַכִּפּוּרִים חַיָּיבִין, אֲשָׁמוֹת תְּלוּיִן פְּטוּרִין. שאפילו אם נודע לו שפיקו קודם יום הכיפורים וכבר נתחייב באשם תלוי, כיון שהגיע יום הכיפורים נפטר מהקרבן (תוס' רא"ש).

רַבִּי אוֹמֵר וְכוּ' בֵּין לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, ומבואר בגמ' בשבועות (יג, ב), שלדעת רבי הרגע האחרון של יום הכיפורים הוא המכפר, ואפילו לא התענה ולא קראו 'מקרא קודש' [היינו שלא קיבלו עליו בברכות היום 'מקדש ישראל ויום הכיפורים' (רש"י שם ע"א)] ועשה בו מלאכה. אכן, גם לדעת רבי, אין יום הכיפורים מכפר כפרה גמורה אלא יחד עם שעיר המשתלח [בזמן שבית המקדש קיים (ראה גבורת ארי, ע"פ ירושלמי)], עוד יש לומר, שיום הכיפורים מכפר לבדו ללא שעיר המשתלח, אלא שיום הכיפורים רק ברגע האחרון, והשעיר מכפר מיד (ראה תוס' שם א-ב ד"ה דעבד). אכן, על העבירות של יום הכיפורים עצמו, מודה רבי שאין כפרה ללא תשובה (גמ' שבועות שם, ע"פ שפת אמת כריתות ז, א ומשך חכמה ויקרא כה, ט).

המשך במילואים עמ' 121